

A szerkesztőbizottság tagjai:

BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECSEI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ,
KÜLLŐS IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY
FERENC, SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:

VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:

BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

Számunk szerkesztésében PÓCS ÉVA közreműködött.

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1097 Budapest IX.

Tóth Kálmán utca 4. Telefon: +36 1 224-6782

e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

<i>NÉMETH Ildikó:</i> Boszorkányos szomszédság. Esettanulmány egy 1630. évi soproni boszorkányper kapcsán	365
<i>ILYEFALVI Emese:</i> Textualizációs eljárások, tipológiai kísérletek, digitális adatbázisok. Az összehasonlító szövegfolklorisztikai kutatások jövője a ráolvasások tükrében	383
<i>BALATONYI Judit:</i> <i>Communitasok</i> és versengő diskurzusok a gyimesből induló pünkösdi gyalogos zárándoklaton	416
<i>HESZ Ágnes:</i> Egy ravatalozó története: a temetkezési rítusok modernizációjának fogadtatása egy erdélyi faluközösségben	439
<i>MIRJAM Mencej:</i> Kísérletek az egyetemen	455
<i>LAURA Jiga Iliescu:</i> Por a szentek szeméből – kísérlet egy rejtett rítus rekonstrukciójára	475
<i>PETI Lehel:</i> A pünkösdzimusra való áttérés okai és funkciói egy moldvai roma közösségben	485

Viták, vélemények

<i>FODOR István:</i> Sámánok voltak-e táltosaink? Megjegyzések Pócs Éva dolgozatához	510
<i>WILHELM Gábor:</i> A honfoglalás kori ősvallás az összehasonlítás tükrében – Reflexió Pócs Éva tanulmányára	524

Könyismertetések

Shimamura, Ippai: <i>The Roots Seekers. Shamanism and Ethnicity among the mongol Buryats (Mátéffy Atilla)</i> , Wilhelm Gábor: <i>Sámántárgyak. Diószegi Vilmos gyűjteménye (Mészáros Csaba)</i> , Fedeles Tamás: „Isten nevében utaztunk” (<i>Balatonyi Judit</i>), Tánczos Vilmos: <i>Csiksomlyó a népi vallásosságban (Mohay Tamás)</i> , Iancu Laura: <i>Vallás Magyarfaluban (Mohay Tamás)</i> , Barna Gábor: <i>Vallási néprajzi tanulmányok (Gyöngyössy Orsolya)</i> , Liszka József: <i>Szent Háromság egy Isten dicsőségére... (Klamár Zoltán)</i> , Terdik Szilveszter – Bara Júlia: „...kincseiből újat és régít hoz elő” (<i>Szacsavay Éva</i>), Hesz Ágnes – Pócs Éva (szerk.): <i>Orvosistenektől a hortikulturális utópiáig (Tamás Ildikó)</i> , <i>Az Érd-ófalui Szent Mihály-templom műemléki helyreállítása és Historia Domusa (Bárth János)</i> , Gagy József: <i>Hiedelemszövegek Székelyföldről (Czégényi Dóra)</i> , Hála József: <i>Különös kövek, csodás csontok (Lukács László)</i> , Kiss Bálint <i>lelkipásztor élete és munkássága /1772-1853/ (Bognár Szabina)</i> , Nagy Ilona: <i>A Grimm-meséktől a modern mondáig (Havay Viktória)</i> , Tuba Márta: <i>A tündérmese szövegtípusa (Voigt Vilmos)</i> , Sápy Szilvia: <i>Halotti búcsúztatók (Szigeti Jenő)</i> , Lukács László: <i>Objekte, Lebensformen, Volksbräuche (Kisbán Eszter)</i> , Liszka József: <i>Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából (Gráfik Imre)</i> , Paládi-Kovács Attila: <i>Népek, térségek, hagyományok (Peterscsák Tivadar)</i> , <i>Tizedesek, utcacapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében (Gráfik Imre)</i> , Vargyas Lajos <i>művelődéspolitikai írásai (Mikos Éva)</i>	533
--	-----

kastélyainkba, városházák kapuja fölé, sőt a nagyszebeni templom kapujára is. A tanulmány e láncra ver „óriáscsontok” sorsának alakulásával foglalkozik: szerencsés esetben múzeumba kerültek.

A kötet zárótanulmánya Hála József és Magyar Zoltán közös munkája: *Az oltatlan mésszel elpusztított sárkány. Egy alsórákosi monda népi hagyományköre*. Alsórákoston (Nagy-Küküllő m.) a sárkányölő típusú mondák legkülönlegesebb változatai maradtak fenn. A szerzők az oltatlan mésszel elpusztított sárkány mondatípusának helyi változatait és magyar redakcióit veszik számba, néhány nemzetközi párhuzamára is felhívják a figyelmet.

Hála József könyve nemcsak tartalmi, hanem formai szempontból is kiemelkedő teljesítmény: külsejével is elárulja, hogy a szerző évtizedek óta szerkesztő is (*Néprajzi Hírek, Honismeret*). A szerzőitől megkívánt pontosság, egységes formai megjelenés, átgondolt, következetesen alkalmazott szerkezet, amely a főszöveg-részekre az irodalomjegyzékre és az illusztrációkra egyaránt vonatkozik, beleértve még a címleírások pontosságát, a képaláírások egységességét is. A formai megjelenés kiválóságában valószínűleg a két szerkesztőnek (Hadobás Sándor, Máté György) is szerepe volt. Hála József tanulmánykötetével hiánypótló, a föld- és néprajztudomány művelői körében nagy érdeklődésre számot tartó könyvvel gyarapodtunk.

Labádi Lajos (szerk.): Kiss Bálint református lelkipásztor élete és munkássága (1772–1853). A Kiss Bálint Tudományos Emléknap előadásai. Szentes, 2014. március 21. Szentes, 2014. 130 p. fekete-fehér és színes illusztrációkkal. Elektronikus formában közzétéve: <http://ekonyvtar.vksz.hu/?docId=39248>

Bognár Szabina

„Tsekélynek láttzó dolgokat is jegyeztem fel” - Kiss Bálint református lelkipásztor, a „figyelmező elme”, az 1839-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai sorába választott református lelkész, tudományos munkássága mellett kifejezetten gyakorlatiasnak bizonyult. Több mint fél évszázados szentesi munkássága során iskolát, 3000 férőhelyes templomot és parókiát építtetett, de sokat tett például a cserépfedés, a korszerű zöldség- és gyümölcsstermesztés meghonosításáért is. Mára a tudós lelkipásztor nevét viseli a szentesi református általános iskola, megkezdődött a kéziratos hagyaték digitalizálása és közzététele, ugyanakkor unikális munkásságának tudomány- és kultúrtörténeti értékelése még korántsem teljes. A hiányok pótlására tett fontos lépés a 2014. március 21-én megrendezett Kiss Bálint Tudományos Emléknap, valamint az ott elhangzott előadásokat Labádi Lajos szerkesztésében közreadó kötet.

A szentesi kötődésű, szakterületükön elismert előadók az életmű egészét tekintették át, megjelölve azokat a kérdésköröket, ahol további pontosítások szükségesek.

Labádi Lajos, 1995 és 2010 között a szentesi levéltár igazgatója, helybéli születésű helytörténész, *Kiss Bálint élete és munkássága (1772–1853)* cím alatt mutatja be az életút legfontosabb állomásait. Azt a folyamatot, ahogy a Vésztőn született, nemesi származású Kiss Bálint külföldi tanulmányútját követően a szentesi gyülekezetben hozzáfog a lelkészi feladatok ellátásához. Jellemző, hogy működését egy korszerű iskola építésével kezdi, legfontosabb célja az oktatás színvonalának emelése. Az épületen túl hangsúlyt fektet a pedagógiai munka előmozdítására, illetve tankönyvíróként is segíti az oktatást. Tankönyveit (például *Elemi földtan, Egészségtan, Bibliai történetek, Gazdaszat, Életrendtan, Kézi mesterségek, Nőitan*) széles körben használták a református felekezet népiskoláiban. A nagyszabású építkezések mellett „gazdasági reformerként” is komoly eredményeket ér el. A *Tudományos Gyűjteménybe* tanulmányt ír a tetőcserép készítéséről, kiemelve előnyeit a tűzbiztonság

terén, az alföldi gazdálkodás számára új munkaeszközöket tervezett: vaskét készített, de dolgozott arató- és cséplőgép tervein, illetve foglalkozott a malmok korszerűsítésével is. Labádi áttekintést ad Kiss Bálint tudományos munkásságáról. A lelkész a *Váradai Regestrumot* latinról magyarra fordította, magyarázatokkal, hely- és névmutatóval látta el, hogy széles körben hozzáférhetővé tehesse. Kéziratban maradt többek között *A tüzes vas ítéletének jegyzőkönyve 1212–1236* című tanulmánya, ahogy a magyar őstörténetről és ősvallásról írt munkái is (*Magyar régiségek* I–IV.). Az előadók egybehangzó véleménye szerint tudományos szempontból Kiss Bálint két helytörténeti munkája a legjelentősebb: *A helvétziai vallástételt követő békés-bánáti vidék vallási, polgári, tudomány- és földleirati történeteinek emléke*, illetve *A Szentesi Református Eklézsia Krónikája 1764-től 1825-ig*.

A szentesi születésű Karikó-Tóth Tibor, 1996 óta a Kiss Bálint Református Általános Iskola igazgatója az iskola történetét tekinti át 1700-tól napjainkig. A Kiss Bálint közreműködésével épült „Nagy Iskola” a város első emeletes épülete volt téglából és cseréptetővel. A tanítás 1804 őszén kezdődhetett meg az új épületben, és tartott egészen annak 1928-as lebontásáig. 1929-ben ismét új épületnek örülhetett a közösség. Az iskola homlokzatára írt felirat „Istenért és Hazáért”, a szellemiséggel együtt a XX. század során többször változott: az államosítással egyidejűleg a „Szocialista Hazáért” jelmondatra cserélődött, majd 1991-ben – ismét egyházi kézbe kerülve – visszatértek a gyökerekhez. A tanulmány évkönyvszerűen 2013-ig követi nyomon az iskola életének legfontosabb eseményeit.

Filep Antal – a szintén szentesi születésű – néprajztudós, Kiss Bálint munkásságának legjobb ismerője, hiszen pályája egészét végigkísérte a lelkész hagyatékával való foglalkozkodás. Már az 1970-es évek elején előadás tartott a Magyar Néprajzi Társaságban Kiss Bálint település- és építőkulturánkkal kapcsolatos felfedezéséről, 1972-ben pedig közreadta a lelkész telekraizait. A professzor az 1800 és 1825 közötti időszakban keletkezett kéziratosokat vizsgálva a lelkészi életmű tudománytörténeti elhelyezésére és súlyozására vállalkozott. Legjelentősebbnek a parókiatörténetet értékeli – a 19. század egyik legkiválóbb társadalomtudományi kézirataként tekint Kiss Bálint eklézsiatörténetére –, különösen annak az 1801 és 1825 szentesi népéletet bemutató részeit. Ezek a leírások pontos képet adnak a szentesi gyülekezet társadalmi rétegződéséről, a gyereknevelésről éppúgy, mint az „Eklésia tagjainak külső Formájáról és Öltözetjéről”. Összességében megállapítja, hogy Kiss Bálint népismereti munkássága kiemelkedően alapos, a kor átlagánál gazdagabb: a lelkész egyrészt nem statikus állapotleírásokat készített, figyelme kiterjedt a változások rögzítésére, illetve a társadalmi háttér bemutatására is, másrészt megállapítja, hogy a leírások mögött „a közvetlen megfigyelés biztosított aranyfedezetet”. Őstörténeti próbálkozásai alapján az „őstörténeti csodabogarak” közé sorolja, ugyanakkor kiemeli vonatkozó munkáinak néprajzi forrásértékét. Aprólékosan számba veszi Kiss Bálint tudományos és szépirodalmi reputációját, majd megállapítja, hogy az elért eredmények ellenére az életmű korántsem súlyának megfelelően értékelt, ugyanakkor számba veszi azokat a lehetséges okokat, hogy jelentősége ellenére az életmű java miért is maradt mégis kéziratban. A tanulmányban párhuzamot von Bél Mátyás állam- és népismereti kutatásai, annak célja és módszertana, valamint a Kiss Bálint leírásai között. Ugyanígy – a feltételezései szerint a lelkésszel közvetlen kapcsolatban álló – Tessedik Sámuel életművével. Megítélése szerint a Kiss Bálint munkássága egy sorban említendő Tessedik Sámuelével.

Az életmű kultur- és tudománytörténetében való méltó elhelyezésének kulcsa a hozzáférhetővé tétel. Az érdeklődők számára nagy segítséget jelent, hogy mára az egyházközségi kéziratosok fotói és gépelt másolatai is elérhetők (<http://www.szentesinfo.hu/>).

A szintén szentesi születésű főlevéltáros, Takács Edit a szentesi református eklézsia 18–19. századi történetét bemutató három kötetéről, illetve azok digitalizálásáról ad számot. Színes idézetekkel mutatja be, miért és milyen tartalommal tartották szükségesnek az eklézsiatörténet rögzítését.

Kiss Bálint szavait idézi: „a figyelmező elme a közönséges tsekélynek látszó szokásokból, még helyesebben ki tudja szemelni, az ész és erkölcsbeli culturának mivóltát, mint a nevezetesebb történetekből, mellyeknek szerző okai kevessebb szoktak lenni”. Megítélése szerint a mikrotörténeti megközelítésen túl az *Eklezsia-történet* jelentőségét az adja, hogy megismerhető belőle a korabeli értelmiséget képviselő református lelkészek vilásképe, véleménye a közállapotokról eredeti fotódokumentációja és ával és a vele szinkronizált modern gépelt másolattal minden

Homoki-Nagy Mária szentesi születésű jogász professzor, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszékének vezetője, egyetemi tanár, *A szokásjog érvényesülése Kiss Bálint korában* című tanulmányában a korszak jogfejlődésének sajátosságait tárja fel. A magyar joggyakorlatnak ez az időszaka, melyben mind a magánjog, mind a büntetőjog területén elsősorban a szokásjog dominált, épp az olyan lokális forrásokból rekonstruálható, mint a szerző által vizsgált, a mezőváros jegyzője által vezetett, a szentesi levéltárban őrzött *Egyességek könyve*. A számos érdekes példával illusztrált elemzés, melyben helyet kapott egy Kiss Bálint által kötött szerződés is, rávilágít arra, hogy a hétköznapokban ugyan nem mindig alkalmaztak letisztult dogmatikai fogalmakat, de számos, a római jog, illetve a polgári korszak jogtudománya által kimunkált, általánosan használt jogintézmény, vagy annak előképe fellelhető a korszak joggyakorlatában.

Mód László néprajzkutató, muzeológus „a szőlész-gyümölcsész” Kiss Bálintról közöl tanulmányt. Az alföldi szőlőtermesztés szakértőjeként levéltári források felhasználásával, nagy rutinnal rekonstruálja a helyi szőlő és gyümölcsstermesztés viszonyait, és – elsősorban a lelkész a *Falusi földművelőket oktató* című tankönyve alapján – azt vizsgálja, miként vett részt Kiss Bálint a korabeli gazdálkodási viszonyok megújításában, korszerűsítésében.

A kötet *Az Eklezsia-történetről a Nőtanig. Kiss Bálint munkáinak digitalizálása és közzététele* című záró tanulmányát Timár Ferenc mérnök-tanár, informatikus könyvtáros jegyzi. A szerző a Szentesi Városi Könyvtár digitális helytörténeti gyűjteményének munkatársaként ad számot a digitalizálás történetéről, technológiai háttéréről, eredményeiről (jelenleg a Kiss Bálintról szóló dokumentumok, és vele kapcsolatos fotók mellett öt digitalizált műve olvasható az e-Könyvtár Szentes honlapon).

A konferenciakötet értékét emeli, hogy szerzői – kikre bízást igaz a Kis Bálinti megállapítás: „a kik szeretik ezt az Eklezsiát, mellynek kebelében születtek, nevezettek, élnek és halnak” – egy jó és fontos ügy érdekében összefogva, szerteágazó szakmai felkészültségükkel igazolták, hogy Kiss Bálint lelkész munkásságának helye van hazánk kultúrtörténetében.

Nagy Iлона: A Grimm-meséktől a modern mondákig. Folklorisztikai tanulmányok. Szerkesztette Gulyás Judit. Szóhagyomány sorozat. Budapest, L’Harmattan Kiadó – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2015. 301 p.

Havay Viktória

Hiánypótló és rendkívül időszerű kötetben olvashatók Nagy Iлона, az MTA Néprajztudományi Intézetének kutatója, a Pécsi Tudományegyetem habilitált docense, továbbá az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjének a mese- és mondatutató elméleti kérdéseiben íródott, 1984–2012 között megjelent legjelentősebb tanulmányai.

Nagy Iлона tanulmánykötete olyan írásokat tartalmaz, melyek további párbeszédet indíthatnak el a szóbeliség-írásbeliség kapcsolatáról, az „eredeti mese”, „eredeti monda” ingoványos terminusairól, a szóbeliségben élő folklórszövegek performatív jellegéből fakadó lejegyzési dilemmákról, illetve a folklór határaitól.